

ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ЯК БАЗОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Прокоф'єв Є. Г.

ВСТУП

Фундаментом глобальних за своїми масштабами інноваційних процесів, що відбуваються в системі вищої освіти, є вмотивоване засвоєння студентами технологій здобуття наукової інформації й умінь реалізовувати свої знання у професійній діяльності. З огляду на це, навчальний процес у сучасному вищому навчальному закладі спрямований на підготовку компетентного спеціаліста, мобільного на ринку праці, грамотного й обізнаного у сфері цифрових технологій, які суттєво змінили картину світу й парадигму освіти.

Етап розвитку, на якому перебувають сьогодні педагогічна теорія і практика, характеризується станом варіативності, постійною динамікою, що потребує від педагога креативності як нормативної професійної властивості особистості, а від студента – уміння ефективно та критично обробляти величезні масиви інформації.

Об'єктивна логіка розвитку сучасної соціокультурної та педагогічної ситуації висуває потребу у ґрунтовній загальнопедагогічній підготовці. Глибина розуміння змісту професійно-педагогічної взагалі та загальнопедагогічної підготовки зокрема передбачає зміну зовнішніх та внутрішніх форм його виявлення. Зазначені процеси розпочалися в Україні в середині 90-х рр. XX ст. під впливом складної сукупності зовнішніх чинників, насамперед політичної та соціально-економічної переорієнтації суспільства. Українська система освіти поступово змінює орієнтацію на інтеграцію до європейського освітнього простору. Це спонукає до розроблення відповідної стратегії з урахуванням особливостей і досягнень вітчизняної системи освіти та пошуку реальних можливостей зближення з європейською освітньою системою. У Концепції розвитку освіти на 2015–2025 рр. головним напрямом визначено узгодження структури освіти, яка виступає предметом суспільного консенсусу, з потребами сучасної

економіки й інтеграції України в європейський економічний та культурний простір¹.

У доповіді з нагоди 50-річчя ЮНЕСКО також зазначається, що в майбутньому вирішальна роль належатиме освіті, що формує відповідні компетенції (політичні, соціальні, міжкультурні, комунікативні, інформаційно-технологічні, здатність учитися протягом усього життя) у своїх випускників. У програмному документі ЮНЕСКО «Реформа і розвиток вищої освіти» (1995 р.) наголошено: «На сучасному етапі жодна країна без підготовки спеціалістів належного рівня <...> не може забезпечити рівень прогресу, який би відповідав потребам і сподіванням суспільства, в якому економічний розвиток здійснюється з урахуванням необхідності забезпечення навколишнього середовища і супроводжується діяльністю з формування «культури світу» на основі принципів демократії, толерантності та взаємної поваги <...>»²³.

В аналітичному огляді системи освіти України (1990–2014 рр.) Г. Касьянов зазначає: «Освітній сектор є стратегічно важливою сферою розвитку суспільства і держави, він має забезпечувати такий рівень розвитку людського капіталу, який буде відповідати потребам і викликам постіндустріального суспільства та економіки знань, побудованої на наукомістких технологіях. Не буде перебільшенням сказати, що розвиток освіти – це питання національної безпеки»⁴.

Отже, освіта як складова частина національної безпеки виконує вирішальну функцію у формуванні людського капіталу та забезпечує сталий гуманістичний розвиток, сприяє прогресу держави в усіх сферах життя, є одним із чинників економічного та цивілізаційного розвитку.

Ураховуючи ці фактори, можемо зазначити, що напрями реформування національної системи освіти зумовлені вибором загальноприйнятих у цивілізованому світі орієнтирів: ринкової економіки, демократичного державного управління, прав і свобод

¹ Презентовано проєкт Концепції розвитку освіти до 2025 р. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/prezentovano-proekt-koncepciji-rozvitku-osviti-do-2025-roku>.

² Бех В. Актуальні напрями модернізації педагогічної освіти у вирі міжцивілізаційного зсуву соціального світу. Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття : матеріали Міжнародної наукової конференції, 19 квітня 2005 р. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. С. 17–25.

³ Десятов Т. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX ст.). Київ : АртЕк, 2005. 472 с.

⁴ Касьянов Г. Освітня система України 1990–2014. Аналітичний огляд. Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Київ : ТАКСОН, 2015. 52 с.

людини, зокрема й культурно-освітніх. Без реорганізації освітньої галузі подальший розвиток держави просто неможливий.

1. Роль філософії освіти у формуванні нового наукового світобачення

В основу нашого розуміння ролі філософії у формуванні нового наукового світобачення покладена думка С. Гессена, який стверджує, що «навіть найбільш часткові і конкретні питання педагогіки відносяться в основних своїх засадах до суто філософських проблем»⁵. Отже, педагогіка звертається до доробку філософії як пізнання універсальних смислів та еталонів людської діяльності. Проте ми зробимо спробу розглянути формування особистості, можливості реорганізації освіти саме в контексті філософії освіти з урахуванням ціннісних проєктів освітніх систем.

Основна ідея філософського бачення предмета філософії освіти полягає в тому, що до сталого розвитку суспільства треба готувати не лише високоосвічених спеціалістів, а й свідомих громадян. Положення про формування якісно нового світобачення, що дасть змогу переосмислити цілі й завдання сучасної освіти, є основою філософії освіти.

Інтерес до формування нового наукового світобачення постійно зростає серед педагогів України. У статті І. Зязюна «Концептуальні засади теорії освіти в Україні»⁶ викладено положення, що спонукають науковців у галузі освіти та виховання звертатися до набань філософії: 1) новий ракурс сфери педагогічних знань, який поширився в багатьох країнах світу, а із 80-х рр. і в нашій державі; 2) криза освітньої практики, відставання педагогіки у створенні програм виходу із цієї кризи; 3) відсутність чітких цілей і концепції реформування освіти, що стало складною проблемою для сучасного світу; 4) зміна ідеології освіти. Автор статті, думку якого ми поділяємо, чітко окреслює три тенденції у сфері вітчизняної освіти, як-от: 1) тенденція зміни парадигми освіти: криза класичної моделі та системи освіти; розроблення нових фундаментальних педагогічних ідей у філософії та соціології освіти, а також у гуманітарній освіті; створення експериментальних і альтернативних навчальних закладів; 2) входження освіти країни в європейський освітній простір і світову культуру; 3) подальший розвиток та відновлення традицій української освіти⁷.

⁵ Гессен С. Основы педагогики. Москва : Школа-Пресс, 1995. 447 с.

⁶ Зязюн І. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 12–13.

⁷ Зязюн І. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія*

Для конкретизації цих положень визначимо, що зміни, викликані внутрішньою логікою розвитку цього соціального інституту, не можуть порівнятися за темпами, масштабами, формами і значущістю з інноваціями, що використовуються ззовні. Певний консерватизм, застійність і традиційність, змістовно-структурна малорухомість, або «соціальна гіподинамія» системи освіти, занепад її матеріально-технічної бази, зниження соціального статусу працівників освіти, надмірна комерціалізація освітніх послуг, моральне старіння методів і методик навчання тощо дедалі відчутніше підпадають під активно-перетворюючий вплив суспільних структур, які інколи вносять радикальні зміни в розмірене життя системи. У сучасних умовах система освіти стала дієвішою, проте її здатність залучати інновації, як не дивно, зростає повільно. Ідеться про так званий «динамічний консерватизм», який полягає в тому, що внаслідок зовнішнього впливу система освіти певним чином перебудовується, але сутнісна характеристика її трансформується незначною мірою. Інкорпуються та сприймаються головним чином ті нововведення, що не суперечать її колишньому існуванню.

Отже, можна констатувати, що у світлі означених процесів підготовка суб'єкта суспільних, насамперед виробничих, відносин зумовлює переосмислення існуючих класичних концепцій освіти, наявної практики функціонування освітньої інфраструктури загалом, спрямована на їх радикальну перебудову. Ідеться про виховання нового типу світобачення, у якому головну роль відіграє освіта, яка, незважаючи на досягнуті успіхи в окремих напрямках, загалом перебуває у кризовому стані.

Як зазначав директор Міжнародного інституту планування освіти Ф. Кумбс, причина кризи полягає в розриві між існуючою системою освіти та реальними умовами життя суспільства. А відомий автор ідеї «кризи системи організованої освіти» Дж. Дьюї вважав організовану освіту такою, що не відповідає сучасному рівню розвитку суспільства і, по суті, є шкідливою. Виникнення організованої освіти, на його думку, історично пов'язано з необхідністю збереження традиційної культури. Як слово «культура» походить від слова «культ», так і сама культура – «те, що необхідно було зберегти в поколіннях», – виростало з культової обрядності⁸.

Цитований вище В. Лутай виокремлює такі кризові характеристики сучасної освіти: 1) загострення глобальних (передусім екологічних)

професійної освіти. 2000. № 1. С. 12–13.

⁸ Десятков Т. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX ст.). Київ : АртЕк, 2005. 472 с.

проблем цивілізації; 2) невідповідність сучасної системи освіти особистим інтересам більшої частини людства.

Унаслідок цього погіршується якість навчання, отже, функціональна підготовка випускників. Відбувається подальше відчуження освітянської діяльності від багатьох особистих і групових інтересів та систем цінностей.

Проте це не означає, що, інтегруючись до європейського освітнього простору, Україна має право на пряме запозичення закордонного досвіду, її мета – включення вітчизняної освіти у процес формування європейських новацій. А це потребує радикальної модернізації змісту національної освіти. Лейтмотивом змін у системі освіти мають стати ліквідація ідеологізації освіти, наближення до сучасних соціокультурних реалій і прогнозованого майбутнього.

Визначаючи конкретні орієнтири освітньої політики в цьому напрямі, Ш. Амонашвілі, В. Загв'язинський пропонують такі критерії вибору можливих варіантів загальної стратегії трансформації освіти, як: 1) соціальна спрямованість (пріоритет віддається соціальним вимогам до людини як громадянина, трудівника, члена соціальних об'єднань і співтовариств); 2) процесуально орієнтована спрямованість (віддається перевага процесу спільної діяльності й навчання вчителя (вихователя) та учнів (вихованців)); 3) змістовно орієнтована спрямованість (пріоритет змісту освіти як мети, визнання її визначальної ролі)⁹.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки пріоритетна роль у понятті «зміст освіти» надається творчій діяльності особистості. Зміна ціннісних настанов створює інтенцію педагогічної освіти до реалізації акмеологічного підходу щодо розвитку людини, а результатом особистісної орієнтації освіти стає переосмислення змісту навчальної діяльності¹⁰.

Оновлення змісту загальнопедагогічної підготовки передусім зумовлено рівнем розвитку продуктивних сил і виробничих відносин суспільства. Ідеться про спосіб виробництва, матеріальне заохочення педагога, державну політику розвитку освіти, рівень демократизації суспільства тощо. Розвиток високотехнологічного й інформаційного суспільства полягає у формуванні соціального замовлення на відповідних висококваліфікованих фахівців.

⁹ Амонашвили Ш., Загвязинский В. Паритеты, приоритеты и акценты в теории и практике образования. *Педагогика*. 2000. № 2. С. 11–16.

¹⁰ Вовк Л., Фрицок В. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія «Педагогіка і психологія». 2016. Вип. 47. С. 68–72.

На жаль, сучасний стан шкільної освіти та стан підготовки студентів у педагогічних університетах свідчать про наявність проблеми щодо задоволення потреби загальноосвітньої школи, закладів нового типу в підготовці високоосвіченого, професійно компетентного вчителя. Окрім того, як зазначає О. Савченко, через те, що навколишній світ слабо прогнозований, шкільна практика часто виявляється непередбаченою до змін. Унаслідок цього відсутня узгодженість між вимогами до якості освіти і створенням умов щодо їх виконання¹¹.

Процеси демократизації потребують від сучасного вчителя оптимально впливати на формування світобачення особистості. Важливу роль тут відіграють талант педагога, його любов до дітей, бажання й готовність працювати з ними. Окрім цього, висота соціальної значущості професії педагога, її престиж зумовлені системою суспільних відносин, у яких живе та працює педагог.

Із проголошенням у 1991 р. незалежності в Україні розпочалася розбудова нової навчально-виховної системи середньої загальноосвітньої школи. Одним з її завдань стало формування національних ціннісних орієнтацій, національної свідомості та самосвідомості. Ціннісними орієнтирами освіти проголошені демократизм, гуманізм, відкритість світові, залучення до загальнолюдських засад моралі. Тоталітарна система орієнтувалася на пересічного учня, пересічного студента, роблячи акцент на тому, що колективне виховання є первинним і визначальним. Сучасна система шкільного навчання та виховання характеризується тенденцією до розгляду учня як важливої цінності, з особливим і багатим внутрішнім світом, потенційними можливостями до саморозвитку й самовдосконалення. Педагоги нової генерації покликані формувати в дітей національне почуття, любов до своєї держави, громадянську відповідальність, державницьку ідеологію, гуманність, співчуття до ближнього. Розуміння, толерантність, совість, сором, честь, любов, дружба як ціннісні орієнтації мають бути втіленими в життя, стати нормами поведінки. Так задекларовано у державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ ст.»¹².

Одним із дієвих шляхів модернізації підготовки вчителів є засвоєння студентами вищих педагогічних закладів освіти гуманістичних ціннісних орієнтацій у процесі загальнопедагогічної підготовки. Це важливий компонент готовності майбутнього вчителя

¹¹ Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 8–9. С. 4–8.

¹² Освіта України : нормативно-правові документи: До II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : збірник / за ред. В. Кременя. Київ : Мінімум, 2001. 224 с.

до професійно-педагогічної діяльності, який зумовлює змістове наповнення його загальнопедагогічної підготовки.

Ціннісні орієнтації – це характеристики особистості, які концентрують весь її життєвий досвід в її індивідуальному розвитку. Вони відображають значущість предметів чи соціальних явищ для особистості, є домінантним мотивом поведінки в повсякденному житті.

Важливість проблеми формування гуманістичних ціннісних орієнтацій потребує визначення їх співвідношення із системою знань і вмінь. Оскільки молода людина вступає до навчального закладу з метою формування себе як майбутнього спеціаліста, уже маючи певний світогляд, сформовану ієрархію цінностей, ідеалів, то домінантою процесу загальнопедагогічної підготовки у вищому закладі освіти є створення сприятливих умов для засвоєння ними системи загальних і фахових знань¹³.

За А. Маслоу, цінність – це вибірковий принцип, характерний для кожної живої істоти, чи мета, яка веде до єдиної кінцевої мети – самоактуалізації. Самоактуалізація – поєднання в особистості таких якостей, як чесність, мудрість, альтруїзм, природність, відмова від егоїстичних мотивацій. Він виділяє три типи цінностей: загальнолюдські – загальні для всього здорового людства, цінності певної групи, специфічні цінності індивідів¹⁴.

Реалії сьогодення потребують переорієнтації акценту завдань підготовки на формування ціннісного ставлення до всієї системи педагогічних знань як основи професійної рефлексії фахівця, становлення суб'єктності майбутнього вчителя на основі формування в нього потреби у професійному й особистісному саморозвитку.

Отже, зміна ціннісних настанов спрямовує розвиток освіти до цілісності, створення умов для постійного особистісного розвитку людини. У свою чергу, це потребує створення нових концепцій підготовки освітянина-фахівця, який би відповідав сучасному соціальному замовленню.

Як зазначають дослідники (О. Бартків¹⁵, Л. Вовк¹⁶, Н. Клокар¹⁷), загальнопедагогічна підготовка має зовнішні та внутрішні

¹³ Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; голов. ред. В. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

¹⁴ Маслоу А. Мотивация и личность. URL: sylib.org.ua/books/masla01/index.htm.

¹⁵ Бартків О. Дидактичні засади відбору змісту курсу «Педагогіка» у педагогічних училищах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Київ, 2003. 197 с.

¹⁶ Вовк Л. Базові компоненти світоглядно орієнтованих і професійно орієнтованих знань майбутнього педагога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. № 155. С. 23–28.

¹⁷ Клокар Н. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної

суперечності, деякі з яких повторюють суперечності інших напрямів професійної підготовки, а частина притаманна лише загальнопедагогічній підготовці. Це суперечності: між потребами поглиблення педагогізації різних сфер суспільної діяльності й одночасним скороченням кількості педагогічних працівників, розширенням їхніх професійних функцій; між збільшенням обсягу актуальної наукової, соціальної професійної інформації і застарілими способами її збору, обробки та передачі; між новими ідеями трансформаційних освітніх парадигм, що базуються на глобалістичному та демократично-гуманістичному світогляді, і старим адаптаційним змістом гуманітарних навчальних предметів, застиглістю певних постулатів, демагогією; між потребою кількісного збільшення навчального матеріалу, запозиченого з нових наукових відкриттів, і необхідністю часового розширення термінів навчання; між надмірно централізованою системою підготовки вчителя й індивідуально творчим характером його діяльності; між цілісним характером педагогічної діяльності та фрагментарно-функціональним підходом до опанування її; між складним теоретичним наповненням педагогічних курсів і недостатньою мотивованістю й усвідомленням способів їх застосування у практичній діяльності вчителя.

Остання обставина спричинена суперечністю між соціальними замовленнями, державними кваліфікаційними стандартами та рівнем формування змісту професійно педагогічної освіти, з одного боку, і моделюванням другого та третього рівнів змісту загальнопедагогічної підготовки – з іншого. На подолання цієї суперечності спрямоване реформування педагогічної освіти в Україні та в багатьох країнах західної цивілізації. Безумовно, досягти підготовки теоретично спроектованої моделі «ідеального вчителя» неможливо, але знайти способи відчутного поступу на шляху до розв'язання цієї проблеми – реальне завдання. Реформа педагогічної освіти безпосередньо стосується змісту загальнопедагогічної підготовки, покликаної «з різноманітних дисциплін взяти і синтезувати в цілісну систему ті знання й практичні вміння, які необхідні педагогам для педагогічного моделювання навчально-виховного процесу, його реалізації, аналізу і дослідження»¹⁸. А це у процесі підготовки вчителя достатньою мірою поки що не вирішується.

діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1997. 20 с.

¹⁸ Гусак П. Підготовка вчителя: технологічні аспекти. Луцьк : Вежа, 1999. 278 с.

2. Трансформація статусу педагогіки в контексті загальнопедагогічної освіти

Незаперечним є той факт, що у змісті загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів особливе місце посідає педагогіка як навчальний предмет. Вона відіграє особливу роль в інтеграції педагогічних знань, які також представлені в педагогічній психології, методиках, виробничій практиці тощо.

Теоретична узагальненість цієї науки є фундаментом для формування особливого професійного світобачення майбутнього вчителя і допомагає виконувати передбачені освітньо-кваліфікаційною характеристикою функції, знаходити виважені професійні рішення, більш усвідомлено ставитися до виконання професійних завдань¹⁹.

Підвищення якості загальнопедагогічної підготовки потребує зміни статусу педагогіки як навчального предмета у виші. Цей процес неможливо здійснити без модернізації змісту й технології викладання педагогічних дисциплін. Водночас уведені в дію державні стандарти вищої педагогічної освіти, незважаючи на велику кількість позитивних моментів у визначенні нового змісту педагогічних дисциплін, на практиці свідчать про деякі складності структурування змісту освітньої галузі «Педагогіка». Детально це питання ми розглянули у статті «Сравнение уровней квалификации стандарта образования Украины с европейским стандартом»²⁰.

Аналіз педагогіки як науки й навчального предмета, проведений фахівцями^{21;22;23} (А. Орлов, В. Красевський, Є. Прокоф'єв, А. Хуторський²⁴ та ін.), свідчить про те, що основні труднощі структурування педагогіки як навчального предмета зумовлені такими чинниками: недостатньою розробленістю багатьох аспектів

¹⁹ Прокоф'єв Є. Організаційно-педагогічні аспекти забезпечення якості загальнопедагогічної підготовки засобами дистанційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи». 2009. Вип. 19. С. 212–218.

²⁰ Прокоф'єв Є., Еремеев В., Кругляк В. Сравнение уровней квалификации стандарта образования Украины с европейским стандартом. *Сучасний рух науки : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1–2 жовтня 2018 р. Дніпро, 2018*. С. 188–195.

²¹ Орлов А. Проектирование содержания педагогических дисциплин в вузе. *Педагогика*. 2001. № 10. С. 48–61.

²² Краевский В., Хуторской А. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3–10.

²³ Prokofiev E. Historical and cultural approach to the process of studying of general pedagogical disciplines. DOI: 10.21303/2504-5571.2018.00663.

²⁴ Хуторской А. Методика личностно ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? Москва : Владос-Пресс, 2005. 383 с.

педагогічної теорії (розмитістю предмета педагогіки, некоректністю застосування понятійного апарата, недостатньою реалізацією функцій наукового знання, пояснення процесів і явищ тощо); складністю взаємодії між педагогічною теорією і педагогічною практикою, особливо за використання результатів педагогічних досліджень у практиці освіти; недостатньою методологічною культурою педагогів-дослідників; невизначеністю цілей вивчення педагогічних дисциплін у виші; відсутністю вузівського підручника з теорії педагогіки тощо.

І хоча педагогіка як наука відчуває потребу в подоланні вищезазначених суперечностей, не всі з них мають змогу для потужного виявлення, особливо це стосується аксіологічних і методологічних основ педагогічної науки, формалізації знань і чіткості понятійного апарату.

Модернізований зміст загальнопедагогічної підготовки має забезпечити: підготовку вчителя, який орієнтується в сучасній економічній та культурній ситуації; формування зы студента особистості, здатної до саморегуляції; формування у вчителя мотиваційно-ціннісного ставлення до цілісного педагогічного процесу; стимулювання потреби в постійному пошуку, цілеспрямованому переході школи в якісно новий стан на основі опанування логіки та методів педагогічного дослідження; залучення майбутнього вчителя (на рівні знань, умінь і ціннісних настанов) до безперервного загальнокультурного, наукового та професійного вдосконалення.

Отже, аналіз співвідношення шкільної практики, моделі вчителя й моделі підготовки вчителя дозволяє зробити висновок, що в сучасній системі освіти модель професійно-педагогічної підготовки вчителя (вчителя – «предметника», «транслятора знань») уже не відповідає часу. Наслідком цього є невідповідність між об'єктивним посиленням ролі педагогічних наук у житті суспільства та діяльністю вчителя.

Усебічний аналіз проблеми свідчить, що оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителя передбачає конструювання цілісної науково-методичної системи, здатної реформувати його концептуальні, структурно-змістові, технологічні й організаційно-дидактичні засади. Такі перетворення можна здійснити на основі нової, сформованої теоретико-методологічної ідеї, яка дала б змогу звести в чітку структуровану систему різнорівневої підготовки фахівців результати основного масиву педагогічних досліджень, ліквідувати названі суперечності. Для цього й необхідна переорієнтація, як зазначають у своїх працях Л. Вовк, Є. Прокоф'єв та ін., з технократичної підготовки вчителя на розвиток його особистості, із засвоєння знань, умінь і

навичок на опанування культури та методології педагогічної діяльності, із традиційної практики на інтенсивну життєдіяльність²⁵.

Варто підкреслити значення педагогічної освіти у становленні особистості майбутнього педагога. Предметна система педагогічної освіти розпорошує єдиний навчально-виховний процес на складові частини, перешкоджаючи формуванню цілісного уявлення про професійно-педагогічну діяльність. Цей недолік вищої освіти виявляється під час розв'язання студентами практичних проблем. Вони нерідко не можуть інтегрувати знання з різних предметних блоків, достатньою мірою не бачать їхнього внутрішнього взаємозв'язку. Подолання розриву теорії й практики, перетворення теоретичних знань на інструмент розв'язання практичних проблем, а розв'язання творчих завдань і поготів, потребує реалізації міжпредметних зв'язків, застосування засвоєних знань до реальних шкільних потреб.

Суттєвими недоліками сучасного етапу розвитку освіти є й те, що традиційно в загальноосвітній і вищій школах панує «знаннявий» підхід, унаслідок чого в загальноосвітній і вищій школах переважає орієнтація на трансляцію готових знань у традиційних інформаційно-лекційних формах. Вишівський процес ще мало спрямований на системне формування творчої особистості студента, реалізацію у процесі навчання різноманітних шляхів розвитку його творчих здібностей. Виходячи із цього, можна вважати, що метою професійно-педагогічної підготовки вчителя є гармонійний розвиток особистості студента і формування його готовності до роботи в навчально-виховних установах різного типу. Це свідчить про те, що в наш час спостерігається заміна освітніх парадигм, які орієнтувалися на формування спеціалістів, хоча й із потенційно енциклопедичними знаннями, але все ж пристосованих до регламентованих дій, на нові, трансформаційні парадигми. Їхня мета – розвинути креативні здібності фахівців, здатності до інноваційної діяльності, до соціальної та міжособистісної комунікації на гуманістичних засадах, до розв'язання особистісних і глобальних проблем.

Щоб бути ефективною в сучасних умовах, система підготовки вчителя має оперативно змінювати цілі педагогічної діяльності, узгодивши їх із тенденціями, що визначають розвиток практики загальної освіти, і в певному розумінні навіть випереджати їх.

²⁵ Prokofiev E. The formation methodological culture of future teacher's in process of studying general pedagogical subjects and of self-education // International scientific and practical conference "Innovations and modern technology in the education system: contribution of Poland and Ukraine": Conference Proceedings, May 5-6, 2017. Sandomierz.– P. 21-25.

Дослідниками проблем вищої школи (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Вовк, В. Гончаров, М. Міщенко, О. Осадчий, В. Піскунов, Є. Прокоф'єв та ін.) розробляється нове розуміння цілепокладання й підготовки педагогічних кадрів із позиції особистісно орієнтованого підходу. Загальними для авторських інваріантів є два принципово важливих положення: 1) педагогічна освіта повинна забезпечувати насамперед розвиток особистості майбутнього вчителя; 2) навчальний процес має не лише орієнтуватися на передачу студентам певного комплексу знань і навичок, а й забезпечувати їхній особистісний розвиток. Отже, акцент переноситься із знаннєвого компонента на опанування майбутнім учителем мистецтва викладання як засобу подальшого розвитку. Положення зазначеного підходу відображаються в такій послідовності: усвідомлення самоцінності окремої особистості, підхід до освіти як до процесу якісного вдосконалення особистості, пріоритетність завдань особистісного зростання, емпатійної взаємодії та високої соціально скерованої продуктивності над традиційною парадигмою освіти.

Під час переходу від традиційної моделі професійної педагогічної підготовки, орієнтованої на розвиток особистості людини, варто звернути увагу на те, наскільки зміст загальнопедагогічної підготовки включений у загальнокультурний контекст. Гуманітаризація, у цьому аспекті, зводиться до розширення контексту змісту загальнопедагогічної підготовки. Цей процес спричиняє гуманізацію, тобто залучення особистісного змісту в навчальний процес.

Варто зазначити, що в педагогіці не склалася загальноприйнята теорія гуманізації освіти. Серед дослідників проблеми немає єдиного розуміння сутності гуманізації навчання та виховання, відсутнє однозначне тлумачення умов, чинників і методів формування гуманістичної спрямованості особистості, її критеріїв. Поняття «гуманізація освіти» насамперед як оновлення змісту освіти, збільшення в ній питомої ваги гуманітарних знань і цінностей загальнолюдської культури. Складові частини категорії такі: демократизація педагогічного спілкування; позитивний морально-психологічний клімат у колективі; урахування індивідуальних особливостей суб'єктів навчальної діяльності, звернення до їхньої мотиваційно-ціннісної сфери тощо²⁶.

Гуманізація освіти передбачає антропоцентричний підхід до розвитку особистості. Гуманістична орієнтація навчальної діяльності, особливо в педагогічному вищі, полягає в тому, що головним в освітній практиці стає не опануванню змісту навчального предмета, а інтерес

²⁶ Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

того, кого навчають, його активна діяльність із засвоєння теорії предмета, а не насичення різноманітною інформацією.

Необхідно зазначити, що будь-який навчальний предмет існує в контексті відповідної науки, а наука – у контексті всієї культури. Одним із недоліків сучасної моделі педагогічної освіти можна вважати вузькість контексту змісту загальнопедагогічної підготовки, що зводиться до переліку найбільш значних досягнень педагогічної науки. Навіть більше, цей зміст нерідко абсолютно не перетинається з контекстом життєдіяльності майбутнього вчителя, а також із загальнокультурним контекстом. Тому педагогічна діяльність не стає для нього особистісно значущою, не наповнюється особистісним сенсом.

Результатом особистісної орієнтації освіти має стати переосмислення змістової сторони навчальної діяльності. Водночас утвердження особистісного підходу цілком визначається багаторічним дефіцитом суб'єктних виявів в усіх рівнях життя суспільства, що перебувало під владою тоталітарної системи. Як спосіб подолання невідповідності профілізації навчання особистісному розвитку, гуманітаризація має на меті залучити людину до культурних цінностей, зорієнтувати її на взірці високої духовності як ідеали для самовдосконалення. І, безумовно, цінність такого підходу очевидна, оскільки він охоплює соціокультурний аспект інтеграції особистості та суспільства. Основною місією професійно педагогічної підготовки, передусім загальнопедагогічної, є забезпечення умов для самовизначення та самореалізації особистості студента – майбутнього вчителя.

Варто також зазначити, що в умовах сьогодення система освіти стала дієвішою, проте помітне досить повільне залучення інновацій. Сучасний педагог повинен мати всі можливості для успішної реалізації своїх основних функцій: навчальної, виховної, розвивальної, навчально-методичної, культурно-освітньої, соціально-педагогічної, науково-методичної, проєктувальної, дослідницької, управлінської. Виходячи із цього, можна вважати, що метою професійно-педагогічної підготовки вчителя є гармонійний розвиток особистості студента і формування його готовності до роботи в навчально-виховних установах різного типу. Безперечною позитивною тенденцією в системі сучасної освіти є заміна освітніх парадигм, які орієнтувалися на формування слухняних і підготовлених виконавців, пристосованих до регламентованих дій, на нові, трансформаційні парадигми. Їхньою метою є розвиток креативних здібностей фахівців, здатностей до інноваційної діяльності, соціальної та міжособистісної комунікації на гуманістичних засадах, до розв'язання особистісних і глобальних проблем.

Отже, сутність загальнопедагогічної підготовки вчителя в системі його професійної компетенції полягає в тому, що саме його готовність до професійно-педагогічної діяльності зумовлює змістове наповнення загальнопедагогічної підготовки.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз наукової літератури із проблеми дослідження дає підстави зробити такі висновки: 1) перегляд поглядів на саму сутність і зміст професійно-педагогічної підготовки значною мірою визначається інформатизацією освіти, запровадженням у навчання нових інформаційних технологій, які впливають на постановку й методи дослідження проблеми, отже, можуть змінювати способи ухвалення рішень; 2) знання варто розуміти як важливий засіб життєдіяльності, як мистецтво освоєння світу, засіб пізнання світу й самої людини у процесі формування творчого мислення. У такому контексті наукове знання – це не сукупність інформації, а ефективний засіб формування ставлення людини до навколишнього світу, до самої себе; мистецтво освоєння світу; 3) загальнопедагогічна підготовка – це складне інтегративне утворення, що поєднує в собі діяльність, спрямовану на засвоєння педагогічних знань, розвиток педагогічних умінь і навичок, опанування досвіду дослідницької діяльності у професійній сфері, а також формування особистісних ціннісних орієнтацій педагога та спрямованості їх на майбутню педагогічну діяльність.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу загальнопедагогічної підготовки вчителя, яка розглядається як базова характеристика його професійної компетенції. Ідеться про зовнішню та внутрішню зміну форм професійно-педагогічної та загальнопедагогічної підготовки.

У статті наголошується на необхідності формування наукової картини світу та наукового світобачення як способу пізнання універсальних смислів і еталонів людської діяльності; визначаються основні філософські підходи у формуванні нового світобачення; розглядаються можливі варіанти стратегії трансформації освіти.

Особлива увага приділяється всебічному аналізу педагогіки як навчального предмета в загальнопедагогічній підготовці майбутніх учителів; підкреслюється усвідомлення потреби трансформації статусу педагогіки в закладах вищої освіти; визначаються чинники, які ускладнюють структурування змісту освітньої галузі «Педагогіка». Аксіологічний підхід розглядається як одна з основних категорій педагогічної науки, наголошується на ролі загальнолюдських цінностей у формуванні особистості: прагнення до істини, творчості, краси,

орієнтація на добро, честь і гідність. Вищі, ідеально мислимі трансцендентні цінності, що є історично складеними модусами, способом зв'язку свідомості й буття, людини й світу, становлять основу життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. Паритеты, приоритеты и акценты в теории и практике образования. *Педагогика*. 2000. № 2. С. 11–16.

2. Бартків О. Дидактичні засади відбору змісту курсу «Педагогіка» у педагогічних училищах : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Київ, 2003. С. 175–189.

3. Бех В. Актуальні напрями модернізації педагогічної освіти у вирі міжцивілізаційного зсуву соціального світу. *Педагогіка духовності: поступ у третє тисячоліття* : матеріали Міжнародної наукової конференції, 19 квітня 2005 р. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. С. 17–25.

4. Вовк Л. Базові компоненти світоглядно орієнтованих і професійно орієнтованих знань майбутнього педагога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. № 155. С. 23–28.

5. Вовк Л., Фрицюк В. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія «Педагогіка і психологія». 2016. Вип. 47. С. 68–72.

6. Гессен С. Основы педагогики. Москва : Школа-Пресс, 1995. 447с.

7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

8. Гусак П. Підготовка вчителя: технологічні аспекти. Луцьк : Вежа, 1999. 278 с.

9. Десятов Т. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX ст.). Київ : АртЕк, 2005. 472 с.

10. Зязюн І. Концептуальні засади теорії освіти в Україні. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2000. № 1. С. 12–13.

11. Касьянов Г. Освітня система України 1990–2014 : аналітичний огляд. *Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти»*. Київ : ТАКСОН, 2015. 52 с.

12. Клокар Н. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 1997. 20 с.

13. Краевский В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3–10.

14. Маслоу А. Мотивация и личность. URL: sylib.org.ua/books/masla01/index.htm.

15. Орлов А. Проектирование содержания педагогических дисциплин в вузе. *Педагогика*. 2001. № 10. С. 48–61.

16. Освіта України : нормативно-правові документи: До II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : збірник / за ред. В. Кременя. Київ : Мінімум, 2001. 224 с.

17. Презентовано проєкт Концепції розвитку освіти до 2025 р. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/prezentovano-proekt-koncepciyi-rozvitku-osviti-do-2025-roku>.

18. Прокоф'єв Є. Організаційно-педагогічні аспекти забезпечення якості загальнопедагогічної підготовки засобами дистанційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5 «Педагогічні науки: реалії та перспективи». 2009. Вип. 19. 2009. С. 212–218.

19. Прокоф'єв Є., Еремеев В., Кругляк В. Сравнение уровней квалификации стандарта образования Украины с европейским стандартом. *Сучасний рух науки : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1–2 жовтня 2018 р. Дніпро, 2018*. С. 188–195.

20. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № № 8–9. С. 4–8.

21. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

22. Хуторской А. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? Москва : Владос-Пресс, 2005. 383 с.

23. Prokofiev E. Historical and cultural approach to the process of studying of general pedagogical disciplines. DOI: 10.21303/2504-5571.2018.00663.

24. Prokofiev E. The formation methodological culture of future teacher's in process of studying general pedagogical subjects and of self-education. *International scientific and practical conference "Innovations and modern technology in the education system: contribution of Poland and Ukraine"* : Conference Proceedings, May 5–6, 2017. Sandomierz. P.21–25.

Information about the author:

Prokofiev Ye. G.,

Ph. D. in Pedagogic Sciences,

Senior Lecturer of the Department of Computer Science and Cybernetics

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University

20, Hetmanska str, Melitopol, 72300, Ukraine